

Univerza v Ljubljani

Filozofska fakulteta

Oddelek za zgodovino

Diplomsko delo

**POLITIČNI IN SOCIALNI VZROKI ZA IZSELJEVANJE IZ
SLOVENSKEGA OZEMLJA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI**

Lea Meserko

Mentor: red. prof. dr. Božo Repe

Univerzitetni študijski program prve

stopnje: Zgodovina

Gabrovka, 2019

Zahvaljujem se svojemu mentorju, prof. Božu Repetu in asistentki Maji Vehar za strokovno pomoč in napotke pri izdelavi diplomskega dela.

Zahvala gre tudi moji družini, predvsem mami Darji in očetu Otonu, ki sta mi vsa leta stala ob strani, me spodbujala in verjela vame ob vseh vzponih in padcih. Hvala tudi fantu Boštjanu za vse lepe besede in bodrenje, tudi ob malo manj prijetnih trenutkih v času študija.

Svojo nalogo posvečam babici, ki nas je pred kratkim tako nepričakovano zapustila. Vem pa, da bi bila v tem trenutku name neizmerno ponosna.

Izvilleček

Politični in socialni vzroki za izseljevanje iz slovenskega ozemlja po drugi svetovni vojni

Diplomska naloga poskuša osvetliti izseljevanje iz Slovenije po drugi svetovni vojni. Val povojnega izseljevanja so sestavljali predvsem politični begunci, ki so bili izseljeni oz. so se izselili zaradi nasprotovanja socialističnemu režimu v Jugoslaviji, sodelovanja z okupatorjem pred vojno, ali pa ker so bili v stikih z nekom, ki je z njimi sodeloval. Izseljevali so se predvsem v ZDA, Argentino, Kanado in Avstralijo. Poleg politične emigracije bo v nalogi obravnavana tudi emigracija zaradi socialnih in ekonomskih vzrokov. Ekonomsko izseljevanje je bilo najbolj številčno in obsežno v petdesetih in šestdesetih letih prejšnjega stoletja. V začetku šestdesetih so se namreč ponovno odprle jugoslovanske meje, ki so sprožile nov val izseljevanja iz države. V novih državah so nastajale slovenske skupnosti, iz katerih so nastale razne slovenske organizacije. Te so skrbele za povezovanje Slovencev v tujini ter ohranjanje slovenske kulture in jezika. Društva so izdajala svoje časopise in glasila, ki so skrbela za informiranost tako slovenskega kot tujega prebivalstva.

Ključne besede: migracija, politična emigracija, ekonomska emigracija, socialna emigracija, druga svetovna vojna, slovensko izseljenstvo

Abstract

Political and sociological causes of immigration from the Slovenian territory, after the Second World War.

In my thesis I will be presenting emigration from Slovenia after World War II. The wave of post-war emigration consisted mainly of political refugees who were displaced or left home on their own. They emigrated because of opposition to the new socialist regime in Yugoslavia, involvement with the occupier before the war, or because they were in contact with someone who cooperated with them. They immigrated mainly to the US, Argentina, Canada and Australia. In addition to political emigration, the thesis will also address emigration for social and economic reasons. Economic emigration was most numerous and extensive in the 1950s and 1960s. In the early sixties, Yugoslavia's borders reopened, triggering a new wave of emigration from the country. In the new countries, Slovenian communities were formed, and various Slovenian organizations were created. They took care of connecting Slovenes abroad and preserving Slovene culture and language. The societies published their own newspapers and newsletters, which kept the Slovenian and foreign, local population informed.

Key words: migration, political emigration, economic emigration, social emigration, World War II, Slovenian emigration

Kazalo

Izvleček	3
Kazalo.....	5
1. Uvod.....	6
2. Vzroki za izseljevanje	7
3. Zgodovina migracij	8
4. Zgodovina izseljevanja s slovenskega ozemlja.....	9
Izseljevanje pred prvo svetovno vojno	9
Izseljevanje v času prve svetovne vojne	10
Izseljevanje v obdobju med obema vojnama	10
Izseljevanje med drugo svetovno vojno	11
5. Izseljevanje po drugi svetovni vojni	13
6. Politična emigracija	14
6.1 Izseljenska taborišča	14
Taborišča v Avstriji	15
Časopisje in organizacija šolstva.....	16
Taborišča v Italiji.....	17
Časopisje in šolstvo	17
6.2 Politična emigracija v Trstu.....	18
Politično in kulturno delovanje emigrantov v Trstu.....	20
6.3 Politično delovanje slovenskih političnih emigrantov.....	21
7. Ekonomski izseljenci	22
8. Delovanje slovenskih izseljencev po svetu.....	25
Združene države Amerike	25
Izseljevanje v Kanado	29
Izseljevanje v Argentino.....	31
Izseljevanje v Avstralijo.....	32
9. Zaključek.....	35
10. Viri in literatura	37
Elektronski viri.....	37
Literatura	37

1. Uvod

S preseljevanjem se svet sooča že zelo dolgo. Skozi zgodovino je opaziti več razlogov, zaradi katerih do migracij sploh prihaja. Sam pričetek preseljevanj in migracij je povezan z vojnimi pohodi in vdiranji na tuja, neznana ozemlja. Tovrstna preseljevanja imajo predvsem nasilen pridih, saj je ob vdiranju prihajalo do večjega števila žrtev na novo zasedenih ozemljih. Pravzaprav bi lahko rekli, da je bila večina preseljevanj tekom zgodovine povezana tako ali drugače z nasiljem in vojno. Opazimo pa lahko tudi druge vzroke – npr. želja po zaposlitvi, boljšem življenjskem standardu itd.

Prej omenjeni razlogi so aktualni še danes in so botrovali tudi selitvam po drugi svetovni vojni, ki bodo predmet obravnave v pričujoči diplomski nalogi. Že med vojno je bilo po evropskem območju razseljeno večje število ljudi. Ti so morali svoje domove zapustiti prisilno, nekateri pa so odšli prostovoljno. Predvsem je bil po vojni obsežen val političnih emigrantov, ki so domovino zapustili zaradi nestrinjanja s tedanjim političnim sistemom. Nič drugače ni bilo niti na Slovenskem, kjer so politični emigranti dom zapustili leta 1945 ter se nato leta 1947 razselili povsod po svetu – predvsem v Kanado, Argentino, ZDA in Avstralijo. Poleg politične emigracije bo diplomatska naloga obravnavala tudi ekonomsko emigracijo, pri kateri sta bila glavna razloga za odhajanje nizka stopnja ekonomskega razvoja v Sloveniji in višje vrednotenje samega dela v bolj razvitih državah. Ekonomski val izseljevanja je nastopil kasneje kot politični val, in sicer v petdesetih letih. Le ta se je nato kontinuirano nadaljeval še v šestdesetih in sedemdesetih letih. Pravzaprav se ekonomsko izseljevanje še ni dokončno ustavilo, saj smo mu priča še danes.

V svoji diplomski nalogi bom raziskala, kateri so bili glavni razlogi za izseljevanje političnih in ekonomskih migrantov v povojnem obdobju in kaj se je dejansko dogajalo z izseljenci, ko so ti enkrat zapustili domovino. Kako so se organizirali, kako so skrbeli za ohranjanje domovinske zavesti in kakšen je bil odziv ostalih držav na njihovo delovanje. Pri pisanju naloge se bom večinoma opirala na dela dr. Marjana Drnovška, ki se ukvarja predvsem z raziskovanjem slovenskega izseljenstva v 19. in 20. stoletju. Poleg tega sem članke za izdelavo naloge našla v več številkah revije *Dve domovini – Two homelands*, ki se ukvarja z obravnavanjem različnih vidikov migracij.

2. Vzroki za izseljevanje

Za boljše razumevanje same teme, je najprej potrebno razjasniti terminologijo, povezano z migracijami. Marjan Drnovšek vzroke za izseljevanje v grobem razdeli v dve skupini – gospodarski in negospodarski. Prvi, gospodarski, običajno nastanejo zaradi interesa po izboljšanju življenjskih razmer. Tudi izseljevanje iz socialnih oziroma ekonomskih vzrokov spada v to kategorijo, saj gre predvsem za iskanje in željo po boljšem ekonomskem položaju in izboljšanju socialnega stanja posameznika. Tu lahko govorimo o preseljevanju znotraj in izven države. Znotraj države se selitve izvršujejo predvsem iz manj razvitih v bolj razvite predele, npr. iz podeželja v mesta. V današnjih časih pa se v višje razvitih državah pojavlja izseljevanje nazaj na podeželje. Do tega prihaja zaradi možnosti bolj kakovostnega življenja na podeželju in zaradi dobrih prometnih povezav, ki omogočajo enostaven dostop do vseh večjih mest. Zaradi gospodarskih razmer je v zadnjem času prišlo do pojava, ki ga imenujemo »brain drain« ali beg možganov.¹

V skupini negospodarskih vzrokov gre za selitve iz osebnih razlogov, na primer zaradi družinskih, podnebnih ali zdravstvenih zadev. Ljudje se namreč preselijo zaradi partnerske zveze, lahko grejo v državo, ki jim nudi boljšo zdravstveno oskrbo ali pa se enostavno preselijo v okolje, ki jim bolj ustreza. Med negospodarske vzroke spadajo tudi politični in verski. Politično motivirane selitve zajemajo izseljevanje v bolj demokratične, stabilne države. Pri verskem izseljevanju pa gre predvsem za preganjanje nekega dela, skupine prebivalstva, ki imajo drugačno versko prepričanje. Priseljenci, ki se selijo iz političnih ali verskih razlogov, navadno zaprosijo za azil ali politično zatočišče. Vsaka država pa ima svoje načine in pristope pri reševanju problematike izseljevanja in priseljevanja. Nekatere to v dobri meri dopuščajo in omogočajo nastanitev in pomoč priseljencem, druge pa priseljevanje omejujejo. Gospodarsko visoko razvite države, omogočajo priseljevanje le tistim, od katerih bodo imeli neke koristi, na primer visoko izobraženim posameznikom. Sam pojem izseljevanja pa je le začetna faza celostnega dogajanja – izseljenstva. Izseljevanju sledi integracija, povezovanje in združevanje posameznih enot v večjo skupnost oziroma celoto.

¹ »Brain drain« ali beg možganov, nanaša se na izseljevanje izobraženih iz matične države. Gre za to, da izučeni mladi takoj po koncu izobraževanja odidejo v druge države. Zadnje čase to velja tudi za neke vrste sociološki problem, saj je izseljevanje mladih vse pogostejše.

Zadnji korak pa je asimilacija; vključevanje v novo okolje ter sprejemanje značilnosti in kulture le tega.²

3. Zgodovina migracij

Migracija je pojem, ki zadeva pojav, s katerim se svet srečuje že od nekdaj. Migracije, selitve, preseljevanja lahko najdemo v katerem koli obdobju in na katerem koli ozemlju. Sociologinja dr. Marina Lukšič-Hacin v knjigi *Ko tujina postane dom* na podlagi tokov preseljevanj, evropsko zgodovino razdeli na tri dele. Prvo obdobje, ko pravzaprav lahko začnemo govoriti o preseljevanju ljudstev, je čas vdorov Hunov, ki se je pričelo v 4. stoletju. Huni so se naseljevali predvsem na obalo Črnega morja in s tem začeli sunek preseljevanja ljudstev. S tem je torej prišlo tudi do začetka vdiranja v Evropo. Huni so sprva pritisnili predvsem na germanska in druga ljudstva, takrat živeča na območju današnje Evrope. Ti pohodi so pustili dolgoročne posledice, saj so pripeljali tudi do razpada rimskega imperija in nato nastanka novih držav na njegovem ozemlju. Tako se je izoblikovala raznolika etnična slika Evrope, ki jo poznamo še danes.³

Do drugega obdobja migracij pride ob začetku evropske ekspanzije v svet. S tem dogajanjem sovpada tudi pričetek turških vpadov v srednjo Evropo. Za enega prvih procesov evropske »ekspanzije« lahko štejemo križarske pohode. S temi pohodi, ki so se odvijali v 12. in 13. stoletju, so si prizadevali predvsem za vrnitev tako imenovanih svetih dežel. V te pohode so bili vključeni tudi prebivalci slovenskega prostora, ki so v vojno vstopali kot podložniki.⁴

Zadnje, tretje obdobje pa je obdobje, ki se je pričelo v sredini 20. stoletja in bi zanj lahko rekli, da še vedno traja. Za to obdobje so predvsem značilne selitve na območju Evrope, predvsem iz juga proti severu in z vzhoda proti zahodu.⁵

² Drnovšek, Marjan. »Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih.« http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm (Dostop: julij 2019, zadnjič dopolnjeno 2010).

³ Bleicken, Jochen, Kreuzkamp, Hilde. *Svetovna zgodovina: od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976, 146.

⁴ Prav tam, 242.

⁵ Lukšič Hacin, Marina. *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995, 15.

4. Zgodovina izseljevanja s slovenskega ozemlja

Skozi zgodovino je bilo slovensko območje dolgo območje odseljevanja prebivalstva. Prebivalstvo, ki je živelo na ozemlju današnje Slovenije, je bilo predvsem v zadnjih dvesto letih vpeto v dinamična selitvena gibanja.⁶

Razlogi za odhajanje so bili v tistem času predvsem povezani z ekonomskim, delovnim in poklicnim dogajanjem na območju srednje Evrope. Odhajali so npr. misijonarji in vojaki, ki so bili primorani oditi zaradi vpoklica v vojsko. Pri odseljevanju pa imajo precejšnjo vlogo tudi verske razmere in s temi razmerami povezani verski pregoni. Ti so se pojavljali v več zgodovinskih obdobjih, dejansko pa se z njimi srečujemo še danes.⁷

Sredi 19. stoletja je počasi tudi med Slovenci prišlo do zanimanja za izseljevanje v prekomorske dežele. Šlo je predvsem za željo po zaposlitvi, zaradi katere so se ljudje izseljevali tudi v druge dežele Avstro-Ogrske. Šlo je predvsem za iskanje specifičnih poklicev, kot so kostanjarji, prodajalci jabolk in krompirja ter krošnjarji. Izseljevali pa so se tudi z namenom izobraževanja, dela na univerzah, v vojski itd. Poleg Avstro-Ogrske so se izseljevali tudi na Hrvaško, v Slavonijo in Srbijo. Kasneje se je začelo preseljevanje v Bolgarijo, Rusijo in Romunijo, kjer so delali predvsem kot gozdarji, rudarji, industrijski, kmečki in gradbeni delavci.⁸ Najštevilčnejše izseljevanje je bilo zabeleženo pred 1. svetovno vojno in v času med obema vojnoma.⁹

Izseljevanje pred prvo svetovno vojno

V nekaj desetletjih pred prvo svetovno vojno je bilo slovensko območje zajeto v velik izseljenski val, ki je bil usmerjen predvsem v ZDA (del tudi v Avstrijo, Nemčijo, Egipt, Južno Ameriko). Ocenjeno je, da naj bi ta proces zajel do 300 tisoč oseb.¹⁰ Takšnemu številu je botrovalo predvsem pomanjkanje hrane, ki je onemogočalo boljše življenjske možnosti. To se sicer spremeni in izboljša z razvojem svetovnega prometa, saj je bilo hrano in potrebščine možno uvažati. Iz tega so bile izključene dežele brez prometnih povezav, ki so bile odvisne le od lastnega pridelka. Kljub uvažanju hrane pa se izseljevanje ni ustavilo. Primanjkovalo je tudi delovnih mest ter posledično virov za življenje. Zaradi velikega števila prebivalstva in

⁶ Lukšič Hacin, Marina. »Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi." *Dve domovini*, 28/48 (2018), 55–56.

⁷ Prav tam, 57.

⁸ Drnovšek, Marjan. *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Ljubljana: Mladika, 1991, 57–67.

⁹ Lukšič Hacin, »Selitvena dinamika«, 55–56.

¹⁰ Drnovšek, »Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih.«

nizkih mezd so migracije postale množičen pojav, ki se je v agrarnih deželah izražal v odseljevanju, v gospodarsko razvitih pa v priseljevanju.¹¹

Kot že omenjeno je v tem času na Slovenskem naraslo zanimanje za prekomorske dežele. To je povzročilo izseljevanje v Ameriške države. V Južno Ameriko so se preseljevali predvsem v Argentino, Brazilijo, Venezuelo itd., največ pa se jih je preselilo v Severno Ameriko, predvsem Kanado. Prva svetovna vojna je to prekomorsko preseljevanje zaustavila, hkrati pa se je zaostriła migracijska politika v ZDA.¹² Po podatkih Združenja slovenske izseljenske matice naj bi se v predvojnem ekonomskem izselitvenem valu v tujino izselilo približno 322 tisoč slovenskih izseljencev. V ZDA naj bi jih živelo okoli 250 tisoč, po kasnejših podatkih – ki prinašajo realnejšo oceno – pa naj bi ji bilo med 100 in 120 tisoč.¹³

Izseljevanje v času prve svetovne vojne

Prva svetovna vojna je prinesla spremembe v razvoju prebivalstva in prav tako tudi pogoje in možnosti prekomorskega izseljevanja. Končala se je dinamika ekonomskega preseljevanja, glavni vzrok za izseljevanje je sedaj postal politični. Države so s svojimi politično-vojaškimi motivi sprožile migracijske tokove tako vojaškega kot tudi civilnega prebivalstva. Prva svetovna vojna je svoj potencial najbolj izkoristila na nacionalno mešanih in spornih ozemljih. Nekateri prebivalci so bili evakuirani, nekateri nasilno pregnani, drugi pa so odšli prostovoljno.¹⁴

Glavni vzroki so v tem obdobju politični, ekonomski in verski pa tudi niso bili povsem izključeni. Ekonomski vzroki za preseljevanje so bili predvsem zaostalost, naraščanje rodnosti, agrarna prenaseljenost. Politični in verski pa so bili pogojeni s spremembami državnih okvirjev.¹⁵

Izseljevanje v obdobju med obema vojnama

Konec prve svetovne vojne je prinesel druge vzroke za množične migracije na Slovenskem in tudi širšem evropskem ozemlju. Po prvi svetovni vojni je tako do preseljevanja prihajalo

¹¹ Valenčič, Vlado. »Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne.« *Dve domovini*, 1/1 (1990), 43–47.

¹² Lukšič Hacin, *Ko tujina postane dom*, 28–31.

¹³ Drnovšek, Marjan. »Slovensko izseljenstvo. Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu.« *Zgodovina v šoli*, 12/1-2 (2003), 4–7.

¹⁴ Lukšič Hacin, »Selitvena dinamika«, 58.

¹⁵ Repe, Božo. »Migracije od druge polovice 19. stoletja do danes.« V: *Migracije, Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*, ur. Zdenko Čepič, 19–26. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine, 2017, 19.

predvsem zaradi na novo zastavljenih meja, ki so povzročile nastanek večjega števila manjšin. Ozemlje, na katerem so živeli Slovenci, je bilo namreč razkosano med štiri države.¹⁶

Ob nastanku kraljevine SHS se je po vojni povečalo število izseljenih v jugovzhodne dele skupne države. Pred tem so bile značilne zunanje migracije, izven Avstro-Ogrskega prostora, zdaj pa se začnejo notranje migracije, torej znotraj države. Te so postale tudi drugače obravnavane, tako z družbenega kot političnega vidika. Slovenci so se preseljevali predvsem v večja mesta, kot so Zagreb, Beograd in Sarajevo.¹⁷

Prekomorsko preseljevanje je bilo po prvi svetovni vojni skromno. Največje število izseljencev je bilo zabeleženo med leti 1927 in 1928, ko so se Slovenci izseljevali predvsem v Kanado in Argentino. Podatki za izseljevanje v evropske države po vojni so na voljo šele od leta 1927. Bilo je sicer številčnejše kot prekomorsko izseljevanje, a se po obsegu ne more primerjati s predhodnimi izseljenskimi valovi.¹⁸

Izseljevanje med drugo svetovno vojno

Začetek druge svetovne vojne je ponovno pretresel evropsko prebivalstvo in povzročil ponovno preseljevanje. Vojna je zajela celotno Evropo in prisilila ljudi v beg proti zahodnim evropskim državam, od tam naprej pa v prekomorske države. Podobno mešanje ljudi je bilo prisotno tudi v Sloveniji. Mnogo Slovencev je bilo izseljenih nasilno, predvsem med leti 1941 in 1945. Ti so bili deportirani v različne evropske države, nekateri tudi v koncentracijska taborišča v Nemčiji in Italiji. Predvsem sta bili izpostavljeni dve etnični manjšini, Judje in Romi.¹⁹

Nemci so si že pred vojno zadali cilje, kaj bodo storili s pridobljenim slovenskim ozemljem. In sicer, ustvariti življenjski prostor za Nemce, vpeljati nov evropski red in ustvariti red v etničnih odnosih. Nemci so imeli načrt za etnocid nad Slovenci, ki je imel tri bistvene dele: množičen izgon Slovencev, množično naseljevanje Nemcev na slovensko ozemlje in popolno ponemčenje ostalega prebivalstva. Po ukazih Himmlerja, ki so bili izdani aprila leta 1941 v Mariboru in Celovcu, naj bi izseljevanje zajelo štiri skupine ljudi. Te so predstavljali: narodno zavedni, izobraženi Slovenci, ki so Nemcem predstavljali nevarnost in sovraštvo. V drugi

¹⁶ Prav tam, 19–20.

¹⁷ Drnovšek, Marjan, Kalc, Aleksej. »Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnima vojnama.« V: *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost*, ur. Janja Žitnik Serafin, 91–117. Ljubljana: Založba ZRC, 2014, 95–97.

¹⁸ Valenčič, »Izseljevanje Slovencev«, 64–66.

¹⁹ Drnovšek, »Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih.«

skupini so tisti, ki so bili priseljeni na Štajersko, Gorenjsko in v Mežiško dolino po letu 1941. Sledi obmejno prebivalstvo in tisti, ki jih zaradi kakršnih koli razlogov ne bi mogli ponemčiti. Slovencem so dodeljevali »rasne« in politične ocene in določili primernost za ponemčevanje na podlagi 3 ocen. Večina slovenskega prebivalstva je bila ocenjena z najnižjimi ocenami, kar je privedlo do izгона tretjine Slovencev z nemškega okupacijskega območja. Večino naj bi jih izselili v Srbijo, primerne za ponemčenje pa v Nemčijo. Ker pa je v realizaciji prišlo do težav s transportom in do partizanskega odpora, se je število izgnancev zmanjšalo, spremenila pa se je tudi ciljna lokacija izгона.²⁰

Veliko število kočevskega prebivalstva se je izpod italijanske okupacije preselilo na Štajersko. Sredi aprila leta 1941 je kočevsko zasedla italijanska vojska. Kočevski Nemci (Kočevarji), so bili razočarani nad zasedbo Italije, saj so pričakovali priključitev k nemškemu zasedenemu ozemlju na severu Slovenije. Ta narodnostna skupina naj bi se po posredovanju nacistične oblasti preselila v rajh. Avgusta leta 1941 sta vladi Kraljevine Italije in nemškega rajha v Rimu sklenili sporazum o preselitvi. Kočevskim Nemcem je bilo dodeljeno naseljitveno območje ob Savi in Sotli na Spodnjem Štajerskem (nemško okupacijsko območje). To območje je bilo predvideno za priključitev k nemškemu rajhu. S tega območja so nacisti izgnali večino slovenskega prebivalstva – okoli 37 tisoč. Med novembrom leta 1941 in januarjem 1942 so izselili skoraj 95% prebivalstva (okoli 12.500). Od teh so jih preselili na Štajersko 11.509, 571 pa v Nemčijo. Vse svoje imetje so morali pustiti doma, prevzela pa ga je nemška preselitvena družba *Deutsche Umsiedlungstreuhandgesellschaft*. Ta je imetje nato prodala italijanskemu zavodu za nepremičnine *Emona*. Nepremičnine so bile tako izpostavljene propadanju, zato so hoteli problem rešiti s ponovnim naseljevanjem podeželja. Priseljevanje Italijanov v tistem trenutku ni bilo mogoče, ker je istočasno potekalo naseljevanje nemških posesti v južni Tirolski in Kanalski dolini. Tako so bile nepremičnine in posesti zaupane slovenskim najemnikom, in sicer predvsem tistim, ki so se preselili v Ljubljansko pokrajino.²¹

²⁰ Repe, Božo. »Izgon (Usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945).« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 245–257. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, 249–250.

²¹ Ferenc, Mitja. »Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej.« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 528–551. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, 528–549.

5. Izselsjevanje po drugi svetovni vojni

Ob koncu vojne je bilo v celi Evropi visoko število razseljencev – tudi na Slovenskem, saj sta konec vojne ter komunistični prevzem oblasti leta 1945 sprožila nov val beguncev. Maja 1945 je namreč med 20 in 25 tisoč ljudi pobegnilo v Italijo in Avstrijo, slednja naj bi po ocenah sprejela pol milijona beguncev, med njimi naj bi bilo 23.816 oseb rojenih v Jugoslaviji.²² Glavni razlog za njihov odhod od doma v prej omenjenem letu je bil politični, predvsem zaradi nasprotovanja političnemu režimu.²³ Po prihodu so bili nastanjeni v begunskih taboriščih, iz katerih so bili po letu 1947 razseljeni po svetu.²⁴ Največ jih je nov dom našlo v Kanadi, Avstraliji in Južni Ameriki, izključene pa niso bile niti Združene države Amerike. Proti koncu štiridesetih let in začetku petdesetih so se valu političnim emigrantov pridružile tudi skupine njihovih svojcev.²⁵

Med izseljenimi Slovenci je bilo veliko število kulturnih delavcev, ki so delali na različnih področjih. To so bili umetniki, pisatelji, publicisti, duhovniki itd. Tej skupini so se pridružili tudi že vsi izseljeni med vojno, saj se v domovino niso želeli vrniti zaradi nasprotovanja novemu političnemu sistemu. Nova oblast v Sloveniji je leta 1945 nemudoma »izbrisala« te izseljence iz slovenske skupnosti, hkrati pa so v begunska taborišča pošiljali letake z zahtevo po uničenju »begunske« književnosti.²⁶ Zaradi nasprotovanja režimu so bili namreč politični emigranti uvrščeni med nasprotnike oziroma sovražnike sistema.²⁷

V obdobju po drugi svetovni vojni je prišlo tudi do izseljevanja zaradi drugih vzrokov. V petdesetih letih se je npr. začelo ekonomsko oziroma socialno izseljevanje. Ti izseljenci so državo zapuščali predvsem zaradi želje po boljšem življenju. Večina teh se je izselila ilegalno, vendar niso bili upoštevani kot politični begunci, saj niso bili izpostavljeni političnim pritiskom takratne oblasti v Jugoslaviji.²⁸

²² Pirjevec, Jože. »Yugoslav political emigration to Australia after World War II.« *Annales. Series historia et sociologia*, 16/1 (2006), 1–3.

²³ Drnovšek, »Slovensko izseljenstvo. Izseljencev: Življenjske zgodbe«, svetu, 4–7.

²⁴ Prav tam.

²⁵ Klemenčič, Matjaž. »Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev.« *Zgodovinski časopis*, 50/3 (1996), 391–392.

²⁶ Švent, Rozina. »Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni.« Magistrsko delo, Filozofska fakulteta UL, 1992, 11.

²⁷ Drnovšek Marjan. »Politična emigracija in kontrola pošte v socialistični Sloveniji.« *Dve domovini*, 20/31 (2010), 136.

²⁸ Klemenčič, »Izseljenske skupnosti«, 391–392.

6. Politična emigracija

Za začetek naj pojasnim, kdo pravzaprav so politični emigranti. Marjan Drnovšek jih označi: »Politični emigrant je človek, ki pobegne ali je izgnan iz države zaradi svojega političnega ali nazorskega pogleda, ki ni v soglasju s pogledi matične državne oblasti oziroma režima.«²⁹

Kot sem že na kratko omenila v prejšnjem poglavju, je po koncu druge svetovne vojne prišlo do ponovnega vala izseljevanja. Ta val je imel tik po vojni predvsem politično noto, sestavljali so ga pripadniki nemške narodne manjšine, okupatorjevi sodelavci, pripadniki domobranskih in četniških enot in posledično tudi njihovi družinski člani. Državo je v tem obdobju zapustila predvsem intelektualna, politična, kulturna in posvetna elita. Zaradi nasprotovanja novemu političnemu sistemu, so se skupaj z nemškimi silami umaknili v Avstrijo, nekaj tudi v Italijo. Določen del emigracije pa se je umaknil že tekom vojne. Po odhodu so bili nameščeni v begunskih taboriščih, znotraj katerih so se kmalu začele oblikovati posamezne organizacije in politične skupine. Velik pomen sta imela predvsem organizacija šolstva in publicistična dejavnost. Kmalu po vojni se je med migranti razširilo spoznanje, da se je novi sistem v Sloveniji utrdil in da so možnosti za vrnitev domov majhne. Težave so se pojavljale tudi znotraj taborišč, kjer je prihajalo do konfliktov z vodji le teh. To je bil razlog, da so začeli iskati druge države, ki bi jih bile pripravljene sprejeti. Tako se je z letom 1947 začelo razseljevanje po svetu, zlasti v Argentino, ZDA, Kanado in Avstralijo. Poleg begunskih taborišč pa bom v nadaljevanju pojasnila tudi delovanje politične emigracije v Trstu.³⁰

6.1 Izseljenska taborišča

Slovenski izseljenci so bili skupaj z izseljenci iz drugih vzhodno evropskih držav naseljeni predvsem v taborišča v Italiji in Avstriji. Veliko število beguncev je bilo ujetnikov v koncentracijskih in delavskih taboriščih ter taboriščih za vojne ujetnike. Ko so zavezniške vojske ta taborišča osvobodila, so bili ti begunci naseljeni v izseljenska taborišča. Kampi so bili multinacionalni; največ izseljencev je bilo Jugoslovanov, Poljakov, Grkov, Rusov, Ukrajincev, Čehov, Slovakov in Judov. Po prijavi v taborišču je vsak posameznik dobil identifikacijsko kartico DP (displaced person identification card). Da bi se izseljenci lažje povezali s sorodniki in znanci v drugih taboriščih, jim je bil dovoljen prehod iz enega v drugo taborišče. S časoma so se pripadniki enakih narodnosti našli in skupaj v taboriščih oblikovali

²⁹ Drnovšek, Marjan. »'Sramota umira počasi' Slovenska politična emigracija in politika Slovenije 1947–1990.« *Zgodovina v šoli*, 12/3–4 (2002), 14.

³⁰ Nared, Janez. »Slovenska povojna politična emigracija in razvoj ideje o neodvisnosti Slovenije.« *Dve domovini*, 11/13 (2001), 133.

nekakšno skupnost. Izbrani so bili predstavniki, ki so bili zadolženi vsak za eno izmed barak. Barake so imele več sob, v eni baraki pa je lahko bivalo od 10 do 30 oseb. Izseljenci so se prostovoljno javili za opravljanje raznih funkcij, in sicer glede na njihovo izobrazbo ali znanja. Delali so v kuhinjah, nekateri so prevzeli poučevanje in podobno. Leta 1943 je bila v ZDA ustanovljena organizacija UNRRA – Unites States Relief and Rehabilitation Administration.³¹ Leta 1945 je postala del Združenih narodov, delovala pa je le do leta 1947. Njen namen je bila pomoč evropskim narodom po vojni, sodelovala je pri zagotavljanju hrane, oblačil in drugih osnovnih življenjskih potrebščin. Organizacija je odigrala pomembno vlogo pri ponovnem naseljevanju evropskih izseljencev v matične države med letoma 1945 in 1946.³²

Taborišča v Avstriji

Največ slovenskih izseljencev je bilo nameščenih v taborišča v Vetrinju, Špitalu in v Peggetzu. Sprva so bili naseljeni v Vetrinju, konec junija 1945 pa so jih preselili v druga taborišča. Odšli so v Peggetz³³ pri Lienzu, Špital ob Dravi, v Sv. Vid na Glini in v Liechtenstein pri Judenburgu. V taboriščih so ostali toliko časa, dokler niso dobili dovoljenja za vrnitev ali pa so se odločili za pot v druge države. Izgnanci so bili v tem času travmatizirani zaradi več stvari. Nekateri so ostali brez doma, družin, posesti, kmetij in imetja. Ostali so brez služb, brez poklicnih nazivov, identitete in dostojanstva. Te slabe izkušnje so izseljence spodbudile k samoorganiziranju in ustanovitvi raznih organizacij. V roku treh mesecev so osnovali skupnost z bogatimi izobraževalnimi, socialnimi in kulturnimi prvinami. K tej miselnosti pa so pripomogli štirje faktorji:

- vera beguncev in pomoč duhovnikov, ki so delovali v taboriščih;
- čutenje lastne identitete in posledično narodne zavesti, navezanost na jezik, domovino, skupno zgodovino in literaturo;
- prisotnost »naravnih« vodij med njimi, ki so nesebično prevzeli vodilno vlogo;
- prisotnost velikega števila otrok, za katere so morali čim boljše poskrbeti.³⁴

³¹ Odnose med jugoslovanskimi begunci in UNRRA–o v Egiptu je v doktorski disertaciji raziskala dr. Kornelija Ajlec. Več v: Ajlec, Kornelija. »Odnosi med begunci iz Jugoslavije in Unrro v Egiptu v letih 1943–1946.« Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta UL, 2013.

³² Yad Vashem: The return to life in the displaced persons camps, 1945–1956. https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/dp_camps/index.asp (Dostop: julij 2019).

³³ V Peggetzu je od 29. junija 1945 pa do 13. novembra 1946 delovalo največje slovensko taborišče.

³⁴ Corsellis, John. »The Slovene political emigration 1945–50.« *Dve domovini*, 7/8 (1997), 133–135.

Časopisje in organizacija šolstva

Publicistika in šolstvo sta imela pomembno vlogo pri ohranjanju in delovanju novo nastalih skupnosti. V več taboriščih po Avstriji so začeli izhajati razni časopisi, ki pa so imeli v začetku precej skromen vpliv. Leta 1945 je v taborišču v Lienzu izšel prvi slovenski časopis *Demokratska Slovenija*. Bil je dnevnik, ki je zavzemal dve strani, izdajal pa ga je Narodni odbor (NO) za Slovenijo.³⁵ Skupina, ki je bila zaslužna za izdajanje časopisa, se je konec maja preselila v Italijo, zaradi česar je dnevnik prenehal izhajati. V Vetrinju je maja istega leta izšel časopis *Domovina v taborišču*, ki je s krajšim vmesnim premorom, in sicer zaradi izročitve slovenskih domobrancev Jugoslaviji, izhajal do julija 1945. Ko so ga začeli ponovno izdajati pa se je skupaj z izseljenci prestavil v Lienz. V Vetrinju je maja 1945 pričel izhajati tudi časopis *Za lepšo prihodnost*, ki je tako kot časopis *Domovina v taborišču* prinašal dnevne novice ter navodila taboriščnega vodstva. Podobni časopisi so nastajali tudi v drugih taboriščih. Junija 1945 so v Anrassu začela izhajati *Poročila in Vesti*, ki so bila pravzaprav radijska poročila, posredovana v tiskani obliki. V drugih taboriščih pa so izhajali še *Begunček*, *Bogoljub v tujini*, *Cilji in pota* in drugi.³⁶

Poleg časopisja se je razvijalo tudi leposlovje, katerega vsebina je predvsem zajemala osebno doživetje izseljenstva ter upanje na izboljšanje stanja. Ti zapisi so bili v drobnih zvezkih, ki so imeli majhno število strani, razmnoževali pa so jih na slabih, preprostih strojih in nekvalitetnem papirju. Leta 1945 je v Špitalu izšla prva pesniška zbirka avtorja Vladimirja Kosa. Stanko Kociper pa je v taborišču Pegez, leta 1946 izdal prvo prozno delo. Za kasnejše publicistično delo je veliko vlogo igrala, leta 1945 ustanovljena, tiskarna Koroške Kronike v Celovcu. Tu je bil najbolj uveljavljen Karel Mauser, ki je leta 1950 prek taborišča, tako kot mnogi drugi, odšel v ZDA. Proti koncu štiridesetih let pa je v Celovcu ponovno začela z delovanjem Mohorjeva družba.³⁷

Prav posebna stopnja organiziranosti in složnosti se je pokazala pri oblikovanju šol znotraj taborišč. Od doma so pribežniki zbežali le z osebnimi, najnujnejšimi stvarmi, saj jih je bila večina prepričana, da je beg le začasen in se bodo kmalu lahko vrnil domov. Ker so kmalu prišli do spoznanja, da temu ne bo tako, so začeli z organizacijo šolstva, vse od osnovne šole

³⁵ NO je bil ustanovljen kot nadstrankarsko telo, ki je zahtevalo Zedinjeno Slovenijo v okviru federativne Jugoslavije, katero bi vodila dinastija Karađorđević. Med cilje NO so spadali: »preprečitev partizanske zasedbe Slovenije, združitev vseh protikomunističnih sil, vzpostavitev oblastne strukture v Sloveniji, razglasitev Slovenije za poseben mednarodni subjekt, zasedba Slovenije s strani britanske in ameriške vojske.« Repe, Božo. *S puško in knjigo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015, 266.

³⁶ Švent, »Publicistična dejavnost«, 12–18.

³⁷ Prav tam.

do nadaljnega študija v Gradcu. Nastajati so pričeli učbeniki in priročniki, ki so bili namenjeni vsem starostnim skupinam. Za osnovnošolce so bile to Čitanke, za srednješolce učbeniki geografije, zgodovine ter berila, pridobili pa so tudi ponatise najbolj pomembnih slovenskih avtorjev; Prešerna, Jurčiča, Finžgarja itd. Ko se proti kocu štiridesetih let pojavi ideja o prekomorskem življenju, se začnejo pojavljati tudi razni priročniki, ki so služili kot navodila za selitev. Nastajajo pa tudi slovarji in učbeniki za učenje tujih jezikov.³⁸

Taborišča v Italiji

Medtem ko so bili v Avstriji Slovenci naseljeni v štiri oziroma kasneje v tri taborišča, so bili v Italiji razseljeni na precej širšem teritoriju. V letih bivanja so jih pogosto selili iz enega dela na drugega. Stalno preseljevanje nam otežuje, da bi ugotovili, koliko Slovencev je dejansko bilo v taboriščih. Problem pa je tudi dejstvo, da so Slovence skupaj s pripadniki drugih narodov iz Jugoslavije imenovali kar Jugoslovani. Največja skupina slovenskih beguncev je leta 1945 svojo pot pričela v nekdanjem koncentracijskem taborišču v Monigu pri Trevisu. Leta 1946 so jih od tu preselili naprej v taborišče v Serviglianu, od tam naprej pa v taborišče v Senigaliji. Živel so v pločevinastih barakah, kjer so bile razmere za življenje neznosne predvsem med poletnimi meseci. Sanitarije in tekoča voda sta predstavljala velik problem, saj je bila voda posamezniku natanko odmerjena. V taboru so veljala stroga pravila, marsikje pa so imeli taboriščniki težave tudi z vodji taborišč. Nekateri so bili slovenskim beguncem naklonjeni bolj, drugi manj. Precej težav so imeli z vodstvom v taboriščih v Senigaliji, katerega je upravljal župan, sicer pripadnik komunistične stranke, kar pa je samo poglobilo njegovo nenaklonjenost. Slovenci so si na podlagi tajnih volitev izvolili svoj taboriščni odbor, ki si prizadeval predvsem za dobre odnose z vodstvom taborišč. Da bi omilili svoj slab socialni položaj, so ustanovili dobredelni sklad, s katerim so pomagali najrevnejšim beguncem. V skladu so ustanovili različne delavnice, in sicer šiviljsko, krojaško, mizarsko itd. Zbrana sredstva so namenili predvsem nabavi šolskih potrebščin, zdravil in drv.³⁹

Časopisje in šolstvo

Publicistična dejavnost v italijanskih taboriščih je bila v primerjavi z avstrijskimi precej skromnejša. Prvi izseljenski časopis je izšel 5. 5. 1945 v taborišču Visco. Nosil je naslov *Jugoslovanski vestnik*, bil pa je časopis jugoslovanskih in slovenskih četnikov. Najpomembnejši časopis je bil nadaljnja izdaja časopisa *Zedinjena Slovenija*, ki je izhajal že

³⁸ Prav tam, 16.

³⁹ Jaklitsch, Helena. *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, 426–433.

med vojno, nosil pa je podnaslov Glasilo slovenskih beguncev v Italiji. K le temu pa sta izhajali še dve prilogi; *Svet in dom* ter *Sejalec*. Poročila v časopisu so bila povzeta z radia, predvsem iz Washingtona in Londona. Od julija 1946 do junija 1947 je izhajala revija slovenskih duhovnikov, ki so živeli izven domovine, tj. *Besede življenja*. Drugi časopisi in revije so bili še *Begunčkova Lučka*, *Orač*, *Yugoslav Herald* (namenjena predvsem tujcem) in druge.⁴⁰

Na področju proze in poezije je bilo delo še skromnejše. Izšlo je nekaj pesniških zbirk, samostojnih knjižnih izdaj na področju proze pa ni bilo. Niti šolsko gradivo ni izhajalo v velikem številu kot npr. v Avstriji. Za poučevanje so uporabili avstrijske izdaje učbenikov in priročnikov. Kasneje pa so uporabili učbenike, ki so izšli za potrebe obnovljenega slovenskega šolstva na Tržaškem, sicer pod zavezniško upravo.⁴¹

6.2 Politična emigracija v Trstu

Maja 1945 je jugoslovanska vojska za štirideset dni prevzela oblast v Trstu.⁴² Glavno oporo pri zasedbi je našla pri Sovjetski zvezi, a je ta podpora po grožnji nasprotnikov z vojaško intervencijo prekinila. Jugoslovanske sile so bile primorane zapustiti Trst, pogajanja pa so se nato nadaljevala do 9. junija 1945. Takratni predstavniki Jugoslavije, dr. Ivan Šubašić, Velike Britanije, R. C. Skrine Stevenson in ZDA, Richard C. Patterson Jr., so podpisali beograjski sporazum. S tem sporazumom so bila postavljena določila o delitvi Julijske krajine na cona A in B, med conama pa je potekala demarkacijska črta – Morganova linija. Vzhodno od linije je bila cona B Julijske krajine, pod vojaško upravo jugoslovanske armade (VUJA), zahodno pa cona A Julijske krajine, pod Zavezniško vojaško upravo (ZVU). Obe državi sta zaradi začetka hladne vojne postali predstraži nasprotnih si blokov.⁴³

Nove razmere so povzročile preseljevanje oziroma beg iz enega političnega sistema v drugega. Tako je v Trst prišlo več političnih emigrantov, ki se niso strinjali z novim družbeno-političnim sistemom na Slovenskem. V Trst so prišli tudi iz italijanskih begunskih taborišč ter se zaposlili v službah ZVU. Slednja je za delo v medijih potrebovala predvsem visoko kvalificirano osebje, kar pomeni, da so bili begunci v veliki večini visoko izobraženi. Že takoj po prihodu so emigranti ustanovili lastno socialno podporno organizacijo in menzo. Politični

⁴⁰ Švent, »Publicistična dejavnost«, 42–54.

⁴¹ Prav tam.

⁴² Stergar, Matija. »Izguba Trsta, kot jo vidimo danes« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede UL, 2004, 28–30. <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Stergar-Matija.PDF> (Dostop: julij 2019).

⁴³ Volk, Sandi. »Slovenska politična emigracija v Trstu do leta 1954.« *Zgodovinski časopis*, 52/1 (1992), 87–90.

emigranti so pripomogli k prevladi katoliške struje v slovenskem zamejskem, antikomunističnem taboru. Dr. Miha Krek je junija 1945 izdal geslo »Slovenija k Trstu«. To geslo je izražalo tudi nadaljnji načrt, da se v Trstu razvije center politične emigracije ter model politične ureditve, ki bi ga nato prenesli v celotno Jugoslavijo. Sprva so namreč verjeli, da se bodo razmere spremenile in se bodo lahko vrnil v domovino.⁴⁴

Trst za omenjene slovenske begunce ni veljal za najbolj idealno začasno domovino. Usoda Trsta je bila namreč negotova, pa tudi po končni odločitvi razmere niso bile idealne. Italijanske oblasti na skupino slovenskih intelektualcev niso gledale z navdušenjem, zaradi česar jim dolgo časa niso podelili državljanstva. Ti politični begunci so tako živeli v stalni negotovosti, tako glede dela kot tudi bivalnega dovoljenja. Zaradi bližine meje z Jugoslavijo pa jim je pretila še nevarnost, da postanejo žrtve izpadov jugoslovanskih varnostnih organov. Nekaj najbolj aktivnih emigrantov je bilo namreč s strani jugoslovanskih varnostnih organov likvidiranih. Ta dejanja so bila izvedena z namenom ustrahovanja celotne emigrantske skupnosti, saj emigrantsko delovanje tik ob meji Jugoslaviji ni bilo preveč všečno. Zaradi tega se je večina beguncev v več valovih izselila iz Trsta.⁴⁵

Dodatno so preseljevanje političnih emigrantov pospešile tudi odločitve o usodi Julijske krajine in Trsta. Leta 1947 je bilo po pariški mirovni pogodbi ustanovljeno Svobodno tržaško ozemlje (STO). To je bilo razdeljeno na cono A in B. Cona A je pripadla britanski zavezniški vojaški upravi, cona B pa jugoslovanski. Marsikdo se z novo nastalo situacijo zaradi gospodarskih, narodnostnih in ideoloških načel ni strinjal. Nestrinjanje se je pojavilo med Slovenci iz tistega dela cone A Julijske krajine, ki je z novo odločitvijo pripadel Jugoslaviji. Prav tako pa se je nelagodje pojavilo med Italijani v Istri. Zaradi ostrine novega družbeno-političnega režima jugoslovanske države so le ti množično zapuščali domove ter se zatekali pod okrilje ZVU, v Trst in druge dele Italije. Odhodi so se intenzivirali po letu 1948, nato pa so se brez prestanka nadaljevali. Dr. Krek je beguncem, nasprotnikom komunizma, ki so se zadržali v cono A STO, razposlal navodila, kako ukrepati v novo nastali situaciji. Pozival jih je, naj zapustijo STO, zaposlene pri ZVU pa nagovoril, naj od ZVU-ja zahtevajo zaščito in možnost umika. Tržaško vprašanje je oktobra leta 1953 doseglo višek, ko ZDA in Velika Britanija cono A predata v upravo Italiji. Jugoslavija o tem ni bila obveščena, zato je zelo hitro okrepila vojaške enote na meji. V Trstu je proti koncu leta prihajalo do incidentov med

⁴⁴ Prav tam.

⁴⁵ Prav tam.

italijanskimi nacionalističnimi skupinami in mestno policijo. Zahodne sile so si prizadevale čim hitreje urediti vprašanje STO. Pogajanja so se končala oktobra 1954, s Spomenico o soglasju, s katero potrdijo rešitev iz prejšnjega leta. Začasna razmejitev STO je na papirju ostala do leta 1975, ko je bila dokončno potrjena sprememba meje.⁴⁶ Ta priključitev je ponovno sprožila val preseljevanja in končala upanja o možnosti nastanka države STO, v kateri bi pomembno politično vlogo igrali prav politični emigranti.⁴⁷

Politično in kulturno delovanje emigrantov v Trstu

Politični begunci so v tem času imeli močan vpliv na slovensko zamejsko skupnost. Skupnost političnih beguncev so sestavljali intelektualci, ki so se znašli v okolju, ki zaradi fašističnega zatiranja ni imelo ne izobražencev ne nekega višjega sloja. Zaradi kulturnega razkoraka je bila med domačini in političnimi emigranti precejšnja distanca. Nekateri intelektualci so živeli v lastnem ozkem krogu, obdržali pa so močne vezi s slovenskimi političnimi emigranti po svetu. Drugi pa so igrali vodilno vlogo pri organizaciji kulturnega življenja njim bližjih zamejskih Slovencev ter izobraževanju le teh.⁴⁸

V Trst je kot svetovalec za slovenske šole pri Prosvetnem odseku ZVU prišel dr. Srečko Baraga. Ta je skupaj s pomočjo nekaterih ostalih političnim emigrantov reorganiziral slovensko šolo v Coni A Julijske krajine. Baraga je v Trst povabil šolnike – emigrante, ki so bili nastanjeni v taboriščih, ti pa so nato zasedli vsa vodilna mesta v slovenskem šolstvu. Po Baragovih poročilih so bili prav politični begunci najbolj zanesljivi izvajalci šolske politike ZVU. Baraga se je s sodelavci nato lotil odpravljanja komunističnega vpliva v šolstvu. V kratkem so priredili in izdali vrsto lastnih učbenikov, da bi preprečili prihod novih, komunističnih učbenikov iz Slovenije. Kot najvažnejši problem je bilo vzpostavljanje nepolitičnega pouka, ki naj bi bil pogoj za obstanek slovenskih šol. Kot najbolj sporno pa je bilo izpostavljeno poučevanje zgodovine, zato so ga omejili in končali z letom 1918. S tem je ZVU želela pomiriti protiitalijansko in protijugoslovansko razpoloženje slovenskega prebivalstva.⁴⁹

Emigrantski šolniki so bili pod pritiski projugoslovanskih organizacij in pritiski stavek proti »domobranskim šolnikom«. Te so se zvrstile predvsem zato, ker je bil Baraga v Ljubljani zaradi sodelovanja z okupatorjem obsojen na smrt. ZVU je zaradi zahteve po izključitvi

⁴⁶ Prav tam.

⁴⁷ Volk, »Slovenska politična emigracija«, 87–90.

⁴⁸ Prav tam, 90.

⁴⁹ Prav tam, 91–92.

političnih emigrantov iz šolstva nekatere odpustila, obenem pa to izkoristila tudi za izločitev nekaterih levičarskih uslužbencev. Emigrantski šolniki pa so bili izpostavljeni tudi nekaterim konkretnjšim pritiskom. V nekaterih krajih so bili namreč deležni sovražnosti in tudi fizičnih napadov, tako s strani domačinov kot s strani jugoslovanskih varnostnih organov. Zaradi teh pritiskov so nekateri želeli skleniti premirje in opustiti nasprotovanje OF. Nasprotovanje do političnih emigrantov pa je prihajalo tudi s strani italijanskih šolnikov, saj jim je bila slovenska šola trn v peti. Ti so si prizadevali predvsem za podreditev in skrčenje le te. Zaradi vseh pritiskov so emigrantski šolniki kmalu začeli zapuščati Trst. Njihov vpliv se je z leti zmanjšal, na čelo slovenskega šolstva pa so prišli kandidati, kakršne je zahtevalo italijansko domače šolstvo.⁵⁰

Politični emigranti so bili v velikem številu prisotni tudi v publicistični in medijski dejavnosti. Njihov prvi časopis je bil *Glas zaveznikov*, ki ga je urejal Bojan Ribnikar, izhajal pa je med leti 1945 in 1947. Pomembna pa je bila tudi vloga slovenskega tržaškega radia, ki so ga po osvoboditvi ustanovile jugoslovanske zasedbene oblasti, deloval pa je v okviru MOS Trst. Ko je 1945 oblast prevzela ZVU, so na radiu zaposlili tudi emigrante. Tako radio kot časopis sta bila z informativnimi oddajami podrejena smernicam propagandne službe Allied Information Service (AIS) in političnim smernicam zahodnih zaveznikov. Številni slovenski politični begunci so ob vrnitvi v Trst pristopili v službo AIS. Po ukinitvi Glasa zaveznikov se je veliko število novinarjev preselilo na radio., njegova vloga pa se je večala. Slovenski tržaški radio je deloval kot glasnik antikomunistične propagande, oddaje pa so bile predvajane tako v Coni A kot v Sloveniji in drugih delih Jugoslavije. Do leta 1955, ko je radijsko postajo prevzela italijanska radiotelevizijska ustanova RAI, so celoten radijski program urejali slovenski politični emigranti. Ponovno zavladanje Italije 1954 je sprožilo zadnji val političnih emigrantov, torej potem, ko se jih je veliko število že med leti 1948 in 1951 preselilo v ZDA in Argentino. Delež emigrantov se je na radiu in na šolah zmanjševal, obnovljeno pa je bilo sodelovanje z matico in levičarskimi krogi. Proti koncu petdesetih let je v redno služno na radio začela prihajati nova generacija radijskih delavcev, katere so vzgojili emigrantski radijski delavci.⁵¹

6.3 Politično delovanje slovenskih političnih emigrantov

Že med vojno so slovenski politiki pričeli z razvijanjem idej, ki bi omogočile samostojno slovensko državo. Dr. Ciril Žebot je med drugo svetovno vojno izdal spis *Narod sredi*

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Prav tam, 92–93.

Evrope, v katerem je utemeljil pravico slovenskega naroda do oblikovanja samostojne slovenske države. Ta spis je postal temelj za kasnejše delovanje politične emigracije in sicer tiste, ki je po vojni zagovarjala ustanovitev samostojne slovenske države. Žebot se je leta 1943, po italijanski kapitulaciji, preselil v Rim, kjer se mu je 1944, po osvoboditvi Rima, pridružil tudi dr. Miha Krek. Krek je bil podpredsednik jugoslovanske vlade v izgnanstvu, a je leta 1944 ostal brez funkcij. Skupaj z Žebotom sta zahodnim zaveznikom pošiljala pisma, s katerimi sta predlagala zasedbo Slovenije, z njo pa bi omogočili vzpostavitev slovenske demokratične oblasti. Po koncu vojne 1945 je v skupinah slovenskih političnih izseljencev prihajalo do nasprotovanj v zvezi s prihodnostjo slovenskega naroda. Dr. Krek je bil oktobra 1945 izvoljen za predsednika Narodnega odbora za Slovenijo in je zagovarjal obnovitev federativne demokratične Kraljevine Jugoslavije (FDKJ). Dr. Žebot pa je ustanovil Akcijski odbor za zedinjeno in suvereno slovensko državo. Akcijski odbor je leta 1946 začel z izdajanjem vestnika *Slovenska država*, ki mu je Krek namenil več kritik. Očital mu je namreč, da ta vestnik ruši enotnost slovenske politične emigracije.⁵²

V Chicagu je bila leta 1951 ustanovljena slovenska narodna zveza. Bila je organizacija, ki je podpirala ideje Akcijskega odbora o zedinjeni in suvereni slovenski državi. Neposredna politična dejavnost, ki si je prizadevala za ustanovitev slovenske države, je po letu 1954 zamrla. To dejavnost je nadomestilo prizadevanje slovenskih intelektualcev, ki so se po vojni izselili v ZDA. Njihov namen je bil seznanjati tujce s slovensko zgodovino in problemi v slovenski državi, hkrati pa so si prizadevali za povezovanje druge in tretje generacije slovenskih izseljencev.⁵³

7. Ekonomski izseljenci

Poleg politične emigracije je po drugi svetovni vojni prihajalo tudi do ekonomske emigracije, ki je bila prav tako otežena. Jugoslavija je namreč po vojni svoje meje zaprla, prehodi meja so bili zelo strogo nadzorovani, dovoljeni pa le redki. To je Avstriji prineslo veliko število jugoslovanskih beguncev, ki so mejo prečkali ilegalno. Prehodi, ki so bili nedokumentirani, torej ilegalni, so bili do leta 1951 opredeljeni kot politično kaznivo dejanje. Kaznovani so bili z odvzemom svobode ali prisilnim delom. Ilegalno izseljevanje se je dogajalo do začetka

⁵² Novak, Bogdan. »Geneza slovenske državne ideje med emigracijo.« V: *Slovinci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994)*, ur. Bogo Grafenauer, 295–305. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995, 295–305.

⁵³ Prav tam.

šestdesetih let. Do omilitve kaznovanja je prišlo leta 1951, ilegalni prehodi pa so bili obravnavani kot prekrški.⁵⁴

Z ozemlja Slovenije naj bi med leti 1945 in 1959 ilegalno pobegnilo 34.256 oseb, pobeg pa je bil preprečen 26.710 osebam.⁵⁵ Ilegalni prehod je pri pribežnikih veljal za ključno dejanje njihovega življenja. Za marsikoga je prehod pomenil začetek novega, boljšega življenja, za druge pa je lahko pomenil konec. Matična država je državljane kaznovala, oziroma se jim odpovedala v primeru prehoda. V avstrijski državi pa so bili sprejeti kot begunci. Hrepenenje po boljši življenjski poti je prineslo tudi novo, izseljensko identiteto, nacionalna identiteta pa je bila potisnjena v ozadje.⁵⁶

V nevarne situacije so se posamezniki spuščali predvsem zaradi slabih življenjskih razmer. Glavni problem v Jugoslaviji je bilo pomanjkanje hrane in premalo zaposlitvenih možnosti. Posledično pa so slabe zaposlite prinesle slabše življenjske pogoje. Kljub razvoju industrije industrijski sektor ni razpolagal z zadostnim številom delovnih mest. Zato se je odvečna delovna sila, predvsem iz podeželja, usmerila v tujino. Ena od panog, ki je doživela najhujše težave, je bilo rudarstvo. Velik delež ekonomskih izseljencev so bili rudarji, ki so zaradi strokovne usposobljenosti iskani tako v Evropi kot drugod po svetu. Večina ekonomskih izseljencev je nov dom po vojni našla v istih državah kot politični begunci. Predvsem v ZDA, Argentini, Kanadi in Avstraliji, nekaj pa tudi v evropskih državah.⁵⁷

Vzrok za izseljevanje je bila tudi gospodarska rast v razvitih evropskih in prekomorskih državah v petdesetih letih. S postopnim odprtjem meja v začetku šestdesetih let je ponovno prišlo do zgoščenih in pogostejših migracij. Delavci so v tujino odhajali organizirano, in sicer prek podjetij. Največ ljudi se je izselilo iz Posavja, Prekmurja in Bele krajine, ki veljajo za tradicionalna območja izseljevanja. Tu je živel največ kmečkega prebivalstva, ki je posledično imelo slab socialni položaj. Zaradi nizkega življenjskega standarda in želje po boljšem zaslužku so se razselili po svetu. Večina jih je bila nizko izobraženih delavcev, ki so nove zaposlitve našli predvsem v industrijskem in gradbenem sektorju. Izjema pa niso bili niti izobraženci, ki so kljub možnosti domače zaposlitve odšli od doma. Prav tako kot ostale jih je

⁵⁴ Božič, Maja. »Na poti v svet: prebežniki severne meje 1945–1961.« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 413–429. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010, 413–414.

⁵⁵ Drnovšek Marjan. *Izseljevanje, »rakrana« slovenskega naroda: od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija, 2012, 284.

⁵⁶ Božič, »Na poti v svet«, 414.

⁵⁷ Drnovšek, »Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih.«

gnala želja po boljšem zaslužku. Simbolno so se želje izražale v pridobitvi stanovanja, avta, TV-ja itd.⁵⁸

Jugoslavija dolgo časa ni hotela priznavati problematike izseljevanja, češ, da je to problem oziroma pojav kapitalističnih družb. Sčasoma pa so se zavedeli, koliko ljudi je zaradi želje po boljšem življenju državo zapustilo ilegalno. Nato pa je postopno odprtje meja spodbudilo nov val preseljevanja. Razmere vzdolž jugoslovansko avstrijske meje so se izboljšale s podpisom dveh sporazumov, in sicer: Meddržavnega sporazuma o rešitvi dvolastniškega vprašanja in Sporazuma o obmejnem prometu oseb. Podpis je bil izveden 19. marca leta 1953. Preden sta bila sporazuma sprejeta, je promet potekal izključno čez prehode za mednarodni promet s potnimi listi. Tistim, ki so imeli kakršno koli posest na drugi strani meje, je bila uporaba le te prepovedana. Na podlagi sporazumov pa se je to stanje spremenilo, saj je bil dovoljen prehod in uporaba lastnikom, svojcem, pastirjem. Na ta način je prehod meje potekal do leta 1960. 18. marca istega leta je bil sprejet nov sporazum: Dodatni sporazum med Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo in Avstrijo, ki je omogočil prehajanje tudi ostalim prebivalcem obmejnega pasu. Pravica prehajanje je bila sicer omejena, možni so bili namreč štirje prehodi mesečno. Po podpisu novega sporazuma med FLRJ in Avstrijo, 28. septembra leta 1967, so si imetniki stalnih obmejnih prepustnic pridobili pravico do neomejenega števila prehodov.⁵⁹

Na začetku šestdesetih let so se meje Jugoslavije začele počasi in postopoma odpirati. Sledilo je tudi obdobje organiziranih selitev, med leti 1965 in 1975, katere je podpirala tudi država. Tako je na primer Jugoslavija leta 1963 podpisala Sporazum o reguliranju zaposlovanja jugoslovanskih delavcev v Avstriji. Temu so kasneje sledili tudi sporazumi z drugimi državami; Belgijo, Nizozemsko, Avstralijo. To je povzročilo nov val izseljevanja, ki je zajel predvsem mlade, ki so prodirali v zahodno Evropo, največ v Nemčijo, Švico pa tudi Skandinavske države. Predvsem izrazito je bilo to preseljevanje v drugi polovici šestdesetih. Ta val izseljevanja je začasno nazadoval le v času naftne krize leta 1973.⁶⁰

Naftna kriza je povzročila globoke gospodarske posledice, lahko bi rekli, da gre za začetek gospodarske recesije. Valovi izseljevanja so se v tem obdobju zmanjšali. Po letu 1973 oziroma 1974 je število priseljenih naraščalo samo zaradi združevanja družin, ilegalne migracije in naravnega prirastka. V sedemdesetih letih so si prizadevali za vzpostavitev

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Božič, »Na poti v svet«, 414–415.

⁶⁰ Drnovšek, *Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih*.

integracijske politike; za integracijo migrantov. Tiste, ki niso bili negativno označeni ali prisiljeni v vrnitev v matično državo so želeli integrirati v novo družbo.⁶¹ V tem času so priseljence doletele številne spremembe. Tokovi migracij so se začasno prenehali, oni pa so se morali odločiti ali bodo ostali v novi državi ali se vrnili domov. A marsikdo je ostal brez izbire in je moral državo zapustiti iz različnih vzrokov. Večinoma zaradi izgube zaposlitve oz. zaradi gospodarske krize, ki je povzročila majhna števila delovnih mest. Zahodne države so tako obdržale le dobre in koristne delavce, bolne, nekvalificirane, pa so poslali nazaj v države iz katerih so prišli.⁶²

Migracije pa so se nato ponovno prebudile v devetdesetih letih prejšnjega stoletja, v času jugoslovanske vojne. Priseljenci jugoslovanskih držav, ki so v Sloveniji bivali pred vojno, so ob osamosvojitvi Slovenije postali zunanji priseljenci. Prišlo je do zaostrenih odnosov do prebivalcev bivše Jugoslavije, ki so povzročili problematiko izbrisanih. Veliko število ljudi je bilo izbrisanih iz registra prebivalcev, znašli so se v brezpravnem položaju, ki se vse do danes še ni razrešil. Po začetku vojne se je del razseljencev nastanil tudi v Sloveniji, kjer so dobili status začasnega zatočišča.⁶³

8. Delovanje slovenskih izseljencev po svetu

Združene države Amerike

V osemnajstem stoletju je ameriški kmet, znanstvenik in pisatelj J. Hector St. John de Crèvecoeur, zapisal tezo o tem, kaj pravzaprav žene ljudi v »New World«, kot poimenuje Ameriko: *»Bogati ostajajo v Evropi, edini, ki se izselijo, so srednji sloji in revni. V tem velikem ameriškem azilu so se na podlagi skupnih motivov za izseljevanje srečali. Vse okrog njih je težilo k regeneraciji; novi zakoni, nov način življenja, nov družbeni sistem; tu so postali moški: V Evropi je bilo toliko neuporabnih rastlin, ki so si želele rastlinsko plesen in osvežujoče prhe; izsušili so jih, želja, vojna in lakota so jih pokosili. Zdaj pa so se s pomočjo presaditve, kot pri drugih rastlinah, ukoreninile in ponovno zacvetele! Pred tem nikoli niso bili označeni kot državljani, označeni so bili le kot revni; tu se končno uvrščajo med*

⁶¹ Lukšič Hacin, »Selitvena dinamika«, 63.

⁶² Pogačnik, Marko, »Društva slovenskih delavcev v zahodnoevropskih državah.« *Slovenski koledar '85*, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1984, 114–118.

⁶³ Vrečer, Natalija. *Integracija kot človekova pravica: Prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2007, 61–63.

*državljanje ... nova država je zdaj tista, ki mu daje kruh, zemljo, zaščito. Ubi panis ibi patria je moto vseh izseljencev ...»*⁶⁴

Res je, da je bil tekst zapisan skoraj 200 let pred koncem druge svetovne vojne, vendar je zapis kljub temu možno aktualizirati. Latinski izraz *Ubi panis ibi patria*, bi pomenil »Kjer je kruh, tam je domovina.«. Tuje države so namreč priseljence podpirale, jim pomagale, da si so lahko ustvarili kar se da lepo, novo življenje.

Prvi slovenski priseljenci, ki so odšli v Združene države so bili protestanti. Ti so v sedemnajstem stoletju, po izvedeni protireformaciji zapustili Slovenijo. Najprej so se izselili v Nemčijo in nato naprej v ZDA.⁶⁵ V 19. stoletju je nastopil prvi večji val preseljevanja v Ameriko, naslednji val je sledil v prvih desetletjih dvajsetega stoletja, nato pa še val ob koncu druge svetovne vojne.⁶⁶ V prvem večjem valu, torej v sredini 19. stoletja, so se preseljevali predvsem iz političnih razlogov Gre za politične emigrante, udeležence revolucije leta 1848. Do prve svetovne vojne se je 90% prekomorskih izseljencev napotilo v ZDA. Po prvi svetovni vojni pa je izseljevanje zastalo, zaradi že omenjene stroge Ameriške zakonodaje. Leta 1920 je bilo ob štetju prebivalstva 228.000 Slovencev; prve in druge generacije. Po koncu druge svetovne vojne, leta 1945, se je v ZDA priselilo še okoli 3 tisoč Slovencev. Ti so se prav tako preselili predvsem iz političnih razlogov. Po drugi svetovni vojni so v nove države prišli tudi sorodniki tistih, ki so se preselili v medvojnem obdobju. Največ se jih je naselilo v državah New York, Pennsylvania, Ohio in Illinois. Mesta z največ slovenskega prebivalstva so bila: Cleveland, Chicago, Joliet, Detroit, Millwaukee, Pittsburgh, Denver, San Francisco, Los Angeles in Pueblo Leadville. V Pennsylvaniji so se naselili predvsem v rudarska naselja na zahodu države, kjer je potekal močan razvoj rudarstva in z njih povezane industrije.

⁶⁴ Crèvecoeur, John Hector. *Letters from an American farmer*. London: Davies & Davis, 1782, 75–76. Prevod: Lea Meserko, izvorno besedilo: The rich stay in Europe, its only the middling and the poor that emigrate. In this great American asylum, the poor of Europe have by some means met together...urged by a variety of motives, here they came. Everything tended to regenerate them; new laws, a new mode of living, a new social system; here they are become men: in Europe they were so many useless plants, wanting vegetable mould, and refreshing showers; they withered and were mowed down by want, hunger, and war: but now by the power of transplantation, like in other plants, they have taken root and flourished! Formerly they were not numbered in any civil list of their country, except in those of the poor; here they rank as citizens...his country is now that which gives him land, bread, protection, and consequence: Ubi panis ibi patria, is a motto of all emigrants....«

⁶⁵ Klemenčič, Matjaž. »Slovinci v Združenih državah Amerike.« *Zgodovinski Časopis*, 45/1 (1991), 107.

⁶⁶ Generalni konzulat Republike Slovenije v Clevelandu: Slovenska skupnost v ZDA. <http://www.cleveland.konzulat.si/index.php?id=841&L=> (Dostop: maj, 2019).

V šestdesetih in sedemdesetih letih pa se je preselilo še okoli 2 do 3 tisoč Slovencev, predvsem iz ekonomskih razlogov.⁶⁷

V mestih so začeli ustanavljati in graditi strnjene naselbine, kjer pripadniki mlajših generacij živijo še danes. Težnje po ustvarjanju etničnih naselbin in verižne migracije v državo so pripomogle, da se je večina izseljencev naselila tam, kjer so že živeli njihovi predniki oziroma predhodniki. Vpliv na naselitev je imelo tudi podnebje, saj so priseljenci izbirali okolje, ki bi bilo čim bolj podobno domačemu. Slovenske naselbine so predstavljale del nekega naselja, kjer je bilo zgoščeno slovensko prebivalstvo. V teh je obstajala vsaj ena od etničnih organizacijskih struktur – slovenski narodni dom, društvo bratskih podpornih organizacij, slovenska ali mešana katoliška oziroma evangeličanska župnija in uredništvo slovenskega etničnega časopisa.⁶⁸

Glavno obliko organiziranja Slovencev so predstavljale bratske podporne organizacije. Osem organizacij je bilo ustanovljenih že pred in tekom prve svetovne vojne. Organizirane so bile kot neke vrste zavarovalnic, ki jih ZDA v tistem času še niso poznale. Skrbele so za obvezno socialno zavarovanje delavcev v primeru delovnih nesreč ali v primeru bolezni. Poleg tega pa so delovale tudi kot kulturni in politični združevalec slovenskih izseljencev in so se kot take ohranile do danes. Bile so centralizirane organizacije, ki so bile skupek posameznih društev, ki so ali pa še vedno delujejo v slovenskih naselbinah. Že leta 1882 je bilo ustanovljeno prvo takšno društvo, društvo sv. Jožefa, ki se je v tridesetih letih dvajsetega stoletja združilo s Hrvatsko bratsko zajednico. Druge organizacije, ki so delovale pred oziroma med prvo svetovno vojno so bile:

- Kranjsko-slovenska katoliška jednota (1894, Joliet), leta 1962 postane Ameriška slovenska katoliška jednota,
- Jugoslovanska katoliška jednota (1894, Ely), leta 1940 se preimenuje v Ameriško bratsko zvezo,
- Slovenska narodna podporna jednota (1904, Chicago),
- Zapadno slovanska zveza (1908, Denver),
- Slovenska svobodomiselna podporna zveza (1908, Chicago),

⁶⁷ Klemenčič, *Slovenci v Združenih državah Amerike*, 107.

⁶⁸ Prav tam, 107–112.

- Slovenska dobrodelna zveza (1910, Cleveland), postane Ameriška dobrodelna zveza,
- Jugoslovanska podporna zveza Sloga (1915, Milwaukee).⁶⁹

Razseljenci in pribežniki, ki so prišli v ZDA po koncu druge svetovne vojne so se v večinskem številu naselili v Clevelandu. Po naročilu dr. Mihe Kreka so se novi priseljenci organizacijsko povezali že s tam živečimi Slovenci. Predvsem so vstopali v društva, ki so delovala v krogu Kranjsko-slovenske katoliške jednote. Organiziranja v okviru narodnih domov pa so jim vodstva preprečila, in sicer zaradi političnih razlogov. V domovih je bilo vodstvo v rokah »naprednjakov«, članov Slovenske narodne podporne jednote. Med drugo svetovno vojno je ta skupina podprla NOB, zaradi česar niso želeli sodelovati z novo politično emigracijo. Zaradi tega so nedaleč stran od največjega slovenskega narodnega doma v ZDA zgradili svoj dom – Baragov dom. Ta je postal središče novih priseljencev v Clevelandu, kjer so se sestajali slovenski povojni priseljenci. Na kupljenem zemljišču izven Clevelanda so zgradili slovensko pristavo in rekreacijski center slovenske politične emigracije v Clevelandu. V ZDA je pomembno delovanje dr. Ludvika Leskovarja in Slavka Novaka, ki sta z radijsko uro seznanjala Slovence v Chicagu z dogajanjem v Sloveniji. Leskovar je skupaj s svojo ženo ustanovil radijski klub, ki je prirejal razne prireditve, namenjene slovenskemu prebivalstvu.⁷⁰

Šolstvo je bila v ZDA vezano predvsem na duhovščino in cerkvene šole. Organizirane so bile posebne farne šole, kjer so se učenci učili po ameriškem programu, a je bila med učnimi predmeti tudi slovenščina. S tem se je še vedno prenašala kulturna in jezikovna tradicija, tudi na mlajše generacije. V slovenskih narodnih domovih so bili organizirani tečaji slovenskega jezika, ki pa niso imeli takšnega učinka kot katoliške šole. Katoliška cerkev je že sama po sebi veljala za dolgo obstoječo institucijo, tečaji pa so bili priložnostni in odvisni od finančnih sredstev ter političnih razmer.⁷¹

K ohranjanju narodnostne zavesti in samemu organiziranju slovenskih priseljencev pa je pripomoglo tudi časopisje, ki je izhajalo v ZDA. Prvi časopis je bil *Amerikanski Slovenec*, ki je začel izhajati že leta 1891 v Chicagu. Časopisje je bilo namenjeno lokalnim potrebam Slovencev v naselbinah, pošiljali pa so jih tudi članom slovenskih organizacij v skoraj vse zvezne države. Časopisi in glasila so predstavljali enega najpomembnejših izrazov življenja etnične skupnosti. Najbolj brani in pomembni so bili časopisi: *Prosveta*, *Glas naroda*,

⁶⁹ Prav tam, 108–109.

⁷⁰ Prav tam, 107–112.

⁷¹ Prav tam, 111.

Amerikanski Slovenec, Enakopravnost, Ameriška domovina. Nekateri izmed njih izhajajo še danes. *Glas naroda* velja za najpomembnejši slovenski časopis v ZDA, izhajal pa je do leta 1957.⁷²

Izseljevanje v Kanado

Preseljevanje v Kanado se je začelo nekaj časa kasneje kot preseljevanje v ZDA, in sicer ob koncu 19. stoletja. Pred prvo svetovno vojno se večja skupina naseli na zahodu države; v Britanski Kolumbiji. Tu so se ukvarjali predvsem z gozdarstvom, rudarstvom in kmetijstvom. Nov in hkrati največji val pa je nastopil po koncu druge svetovne vojne, predvsem leta 1947. Po avstrijskih taboriščih so kanadske vselitvene komisije izbirale ljudi, ki so se jim zdeli primerni za naselitev. Predvsem so se zanimali za mlade in zdrave ljudi, saj so potrebovali delovno silo. Vsi so morali eno leto opravljati obvezno delo, nato pa so si zaposlitev lahko iskali sami. V petdesetih letih število priseljenih narašča, saj so prišli tudi družinski člani, kar pomeni ponovno formiranje slovenskih družin.⁷³

V Kanadi se prve slovenske institucije pojavijo šele v času med obema vojnama, prvi časopis pa je izšel precej kasneje kot v ZDA. To je bil časopis *Kanadski glas*, ki je izhajal med leti 1929–30. Zaradi precej majhnega števila in razkropljenosti slovenskih priseljencev po celotni državi se med prvo svetovno vojno organizacije še ne formirajo. Šele po letu 1924, s prihodom večjih skupin Slovencev, se pojavi možnost za nastanek slovenskih skupnosti. Večje skupine slovenskih priseljencev so se izoblikovale okrog rudarskih krajev na severu Ontaria, na jugozahodu Quebeqa, Alberta in britanske Kolumbije. Iz ZDA so v Kanado prihajali etnični časopisi, ki so pripomogli k prvotnemu načinu organiziranja. Časopisje je bilo v Kanadi zavirano, saj so prebivalstvo sestavljali pretežno rudarji z neustreznim kadrovskim sestavom. Skupine slovenskih prebivalcev pa so bile razkropljene in nepovezane med seboj. Za lastni časopis so si prizadevali le določeni posamezniki, eden takšnih je *Kanadski glas*. Zaradi ekonomske krize se je pričelo organizirati delavstvo in delavsko gibanje. Rezultat tega gibanja je bilo združevanje slovenskih, hrvaških in srbskih Kanadčanov. Na podlagi združevanja so nastale tri samostojne nacionalne zveze:

- Zveza kanadskih Slovencev,
- Zveza kanadskih Hrvatov,

⁷² Prav tam, 107–112.

⁷³ Švent, »Publicistična dejavnost«, 68.

• Zveza Kanadskih Srbov.⁷⁴

Te zveze so podprle vojne ideje Kanade in njenih zaveznikov za uničenje fašizma. Vsaka zveza je pričela izdajati lasten časopis, to so bili: *Edinost*, *Novosti* in *Srbski glasnik*. *Edinost* je pričela izhajati 1942, izhajala je do 9. junija 1948, nato pa se je združila s hrvaškim in srbskim časopisom. Slovenski del časopisa je urejal Jože Šerjak, ki je s članki obveščal o dogodkih v domovini ter življenju Slovencev v Kanadi. Del političnih beguncev je leta 1950 začel izdajati časopis *Slovenska država*. Ta je na začetku izhajal v Chicagu, nato pa se je 1954 uredništvo prestavilo v Toronto. Velika vloga je pripadla duhovnikom, ki so skupnosti pripomogli z ustanovitvijo prve slovenske župnije Marije Pomagaj. Istočasno z ustanovitvijo je 1949 leta začela izhajati tudi verska revija *Božja beseda*. Ta revija je nadomestila prej obstoječ slovenski časopis, izvodi le te pa so prodrli tudi v ZDA, Argentino, zahodno Evropo in Avstralijo. V okviru župnije so delovale razne dejavnosti: slovenska šola, folklor, mladinska skupina, pevski zbori in župnijska kreditna zadruga. Slovenska politična migracija si je prizadevala za ohranjanje slovenske kulture in jezika ter prenašanje le tega na mlajše generacije. Kreditna zadruga Janeza E. Kreka ter župnijska kreditna zadruga sta z različnimi praksami Slovincem nudili razne usluge v slovenskem jeziku. Ustanavljala so se podjetja, ki so zaposlovala le Slovence, kar je pomagalo pri oblikovanju slovenske ekonomske skupnosti.⁷⁵

S prihodom političnih izseljencev, predvsem leta 1947, pa se je močno spremenila enotnost in lojalnost Slovencev v Kanadi in hkrati sama organizacija institucij. Ti politični izseljenci so v novo državo prinesli vrsto osebnih novic in poročil o domači situaciji. S svoje perspektive niso mogli povsem razumeti, zakaj Slovenci v Kanadi podpirajo nov, komunistični režim v domovini. Del predvojnih priseljencev je prekinil svojo podporo Jugoslaviji, predvsem zaradi novic in informacij o povojnih pobojih in preganjanju domobrancev. Ostali pa so novice vzeli kot pretirane in niso bili mnenja, da s podporo domovini izražajo hkrati podporo komunističnemu režimu. Nesložnost članov v zvezi kanadskih Slovencev je povzročila upad članstva, podobno pa se je zgodilo tudi s hrvaško in srbsko zvezo. Leta 1948 je v veljavo vstopila združitev v Zvezo kanadskih južnih Slovanov, s čimer Slovenci izgubijo svoj časopis *Edinost*.⁷⁶

⁷⁴ Genorio, Rado. »Slovenski tisk v Kanadi.« *Dve domovini*, 2/2-3 (1992), 343–351.

⁷⁵ Kocjančič, Cvetka. »Združevanje kanadskih Slovencev.« *Dve domovini*, 8/9 (1998), 149–160.

⁷⁶ Genorio, »Slovenski tisk v Kanadi«, 343–351.

Slovenska skupnost v Kanadi se je dodatno okrepila v petdesetih letih, in sicer s prihodom ekonomskih izseljencev. Med njimi so bili tudi posamezniki, ki so v novo državo prišli zaradi želje po avanturi ter posamezniki, ki so zaprto mejo Jugoslavije prestopili ilegalno. Konec petdesetih se prične ustanavljanje novih institucij predvsem v Torontu, Hamiltonu, Montrealu, Vancouvru in Winnipegu. Tu so se oblikovala kulturno-prosvetna društva, ustanovljene pa so bile še štiri slovenske župnije. Prav v petdesetih letih je bilo priseljevanje v Kanado najbolj številčno, za tem pa so valovi priseljevanja manj intenzivni.⁷⁷

Izseljevanje v Argentino

Argentina je bila poleg Amerike in Avstralije država, kamor se je preselilo največ Slovencev. Med leti 1925 in 1935 se je zaradi gospodarske krize in vzpenjanja fašizma v Italiji čez ocean preselilo veliko število Primorcev in tudi Prekmurcev. Pred drugo svetovno vojno naj bi bilo v Argentini okoli 25 tisoč Slovencev. Po končani vojni je Argentino zajel nov val priseljencev, večinoma političnih beguncev, ki so prišli iz begunskih taborišč v Evropi.⁷⁸

Ti izseljenci so se v neko družbeno enoto formirali že v begunskih taboriščih v Italiji in Avstriji. Ta strnjnost v skupino jim je pomagala ohraniti svoje navade in kulturo ob prihodu v novo državo. Podobno, s samoorganiziranjem, so nadaljevali tudi v novi družbi. Argentina je politične izseljence zelo odprto sprejela, saj je močno potrebovala delovno silo. Tako so bili priseljenci dobrodošli, saj je bilo med njimi veliko mladih in izobraženih. Bili so iznajdljivi, delavni, kar je pripomoglo pri asimiliranju v tamkajšnjo družbo. Šolstvo, kultura in versko življenje pa so bili dobro organizirani predvsem zaradi velikega števila izobražencev v skupnosti. Nemoteno delovanje slovenske skupnosti je omogočil kulturni pluralizem, ki se je kazal v argentinski politiki.⁷⁹

Priprave za izseljevanje iz Slovenije in naseljevanje v druge države so potekale v dveh centrih. Center v Rimu je vodil Slovenski socialni odbor, v Argentini pa pododbor Slovenskega socialnega odbora, ki ga je vodil Janez Hladnik. Med emigranti je potekala posebna akcija, ki je skrbelo za prijave za izseljevanje in pripravo potrebnih osebnih dokumentov. Argentinske oblasti so priseljencem dodelile posebne ugodnosti, in sicer priznanje potnega lista mednarodnega Rdečega križa in znižanje taks.⁸⁰

⁷⁷ Prav tam, 343–351.

⁷⁸ Žigon, Zvone. »Slovenski politični izseljenci v Argentini.« *Teorija in praksa* 33/2 (1996), 217–218.

⁷⁹ Prav tam, 219.

⁸⁰ Švent, »Publicistična dejavnost«, 59.

Prvi politični emigranti so prišli v Argentino leta 1947. Dva izmed njih sta bila Jože Košiček in Anton Grčman, ki sta argentinskim oblastem predložila tudi listo z imeni 500 Slovencev, ki se želijo preseliti. Med njimi je bilo veliko mladih Slovencev, ki so imeli željo po boljšem življenju. Nato je prišla še večja skupina leta 1950, leta 1954 pa so se jim pridružili še nekateri družinski člani. Večina se jih je ustalila v okolici Buenos Airesa, majhen del pa v Mendози, Bariločah, Tucumanu in Mar del Plati. Eno leto po prihodu prvih priseljencev, torej leta 1948, je bilo ustanovljeno Društvo Slovencev (DS). Glavni namen društva je bil nuditi oporo, zastopati člane in združevanje Slovencev v Argentini. To je bilo kasneje preimenovano v Zedinjeno Slovenijo (ZS). Zedinjena Slovenija je bila tista, ki je organizirala kulturno delovanje skupnosti, šolstvo, splošno informiranje in skrbela za ohranjanje zgodovinskega spomina. Zbiranje Slovencev se je najprej začelo v sklopu maševanj in nadaljevalo z osnovnošolskim tečajem. Kmalu za tem so v različnih delih mesta postavili sedem krajevnih domov, dva pa še v Mendози in Bariločah.⁸¹

Politično delovanje Slovencev je bilo izolirano od vplivov argentinske politike in družbe. Obrambni mehanizem priseljencev je povzročil močno medsebojno povezanost in samozadostnost. Slovenska politična emigracija ni imela dejanske policije, ministrov, vojske, predsednika, a je imela komponente, ki so pripomogle k ohranjanju prvotne etnične in politične identitete. Skupnost ni bila dejanska država, a je imela kar nekaj elementov, primerljivih z državnimi. Na vrhu te skupnosti sta bila Miloš Stare, kot politični vodja in Janez Orehar kot verski vodja. Dejavnosti enih in drugih so se med seboj prepletale, delovanje pa je bilo vzporedno. Cerkev je z lastnim tiskom, veroukom in družabnimi prireditvami pripomogla k ohranjanju etnične identitete Slovencev. Glavni publikaciji, ki sta izhajali, sta bili *Zbornik – Koledar Svobodne Slovenije* (1949) ter revija *Meddobje* (1954). Slednjo je izdajala osrednja slovenska kulturna ustanova v Buenos Airesu – Slovenska kulturna akcija (SKA).⁸²

Izseljevanje v Avstralijo

Avstralija je dolgo časa za Slovence veljala za precej neznan in hkrati najbolj oddaljen kontinent. V sredini 19. stoletja se je začelo preseljevati kmečko prebivalstvo iz Dolenjske in Prekmurja. Ti dve pokrajini sta veljali za najbolj zaostala področja Slovenije. Znanje o Avstraliji in njenih prebivalcih so Slovenci pridobivali predvsem iz slovenskega dnevnega časopisja. Predvsem iz *Bleiweisovih Novic* in *Slovenskega Naroda*, kjer so bili objavljeni

⁸¹ Žigon, »Slovenski politični izseljenci v Argentini«, 219.

⁸² Rot, Andrej. »Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni.« *Dve domovini*, 2/2–3 (1992), 209–235.

potopisi pomorščakov. Kljub temu pa je bilo zanimanje za Avstralijo precej manjše kot za države severne in južne Amerike. Zanimanje se v dvajsetih letih 20. stoletja prebudi med Primorci, predvsem zaradi italijanskega fašističnega režima. Množično odhajanje pa se je pričelo po koncu druge svetovne vojne. Iz begunskih taborišč v Italiji in Avstriji se je do leta 1950 v Avstralijo izselil del slovenskih političnih izseljencev. Nove politične razmere, ki nastopijo po koncu vojne pa so poleg političnega izseljevanja povzročile tudi beg slovenskih intelektualcev in tudi kmečkih družin.⁸³

Prihod na nov kontinent pa v realnosti ni bil tako idealen, kot so ga prikazovali v taborih. Za večino so bili začetki bivanja zelo težki, predvsem zaradi nepoznavanja jezika in povsem drugačnega okolja. Avstralija je imela postavljene točno določene pogoje, ki jih je bilo potrebno izpolnjevati za priselitev. Predvsem je šlo za pogoje gospodarske narave, saj so potrebovali zdrave ljudi za delo, zato so morali vsi opraviti vrsto zdravstvenih pregledov. Podpisati so morali pogodbe o dveletnem bivanju v državi in zaposlitvi. Večina jih je z delom sodelovala pri gradnji hidroenergetskega sistema Snowy Mountains. Med priseljenci so prevladovali kmetje in nekvalificirani delavci. Priložnost za delo so slovenski nekvalificirani delavci našli predvsem s sprejemanjem fizičnih del. Delali so kot gradbeniki, rudarji, železarji, delo pa so dobili tudi na plantažah sladkornega trsa. V naslednjih letih je v Avstraliji sledilo še priseljevanje sorodnikov že naseljenih Slovencev. Slovenske skupnosti so se najbolj skoncentrirale v Sydneyju, Melbournu in Wollongongu, kjer še danes živi približno 95 odstotkov avstralskih Slovencev.⁸⁴

Priseljenci prve in druge generacije so bili po izobrazbi nižje ali srednje izobraženi, večinoma so bili to kmetje. Šele druga generacija, torej njihovi otroci, so predstavljali intelektualni potencial za državo. Slovenska skupnost je predstavljala najmanjšo skupino v sicer etnično zelo pisani Avstraliji. Največji val slovenskih izseljencev je Avstralijo zajel v petdesetih in šestdesetih letih, vzrok pa sta bila predvsem politično nezadovoljstvo in slabe ekonomske razmere v tedanji državi SFRJ. Na ekonomsko izseljevanje je vplival slab socialni položaj delavcev v Sloveniji. Večinoma so imeli osnovnošolsko ali srednjo poklicno izobrazbo, kar je prinašalo nizke dohodke. Prav zato so v Avstralijo odšli večinoma neporočeni pari ter samski

⁸³ Čebulj Sajko, Breda. »Naselitev Slovencev v Avstraliji.« V: *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, ur: Milica Trebše – Štolfa in Matjaž Klemenčič, 259–268. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 2001, 259.

⁸⁴ Čebulj Sajko, »Naselitev Slovencev v Avstraliji«, 259.

moški, stari med osemnajst in petindvajset let. Preseljevanje se je v sedemdesetih letih zmanjšalo, v osemdesetih pa ne moremo več govoriti o množičnem preseljevanju.⁸⁵

Literatura in časopisje v Avstraliji nista imela tako naglega in številčnega vzpona kot v drugih državah, kamor so se naselili Slovenci. Prvi pobudniki za nastanek časopisja so bili duhovniki. Leta 1951 so frančiškani prevzeli cerkveno življenje ter ustanovili pastoralna središča Sidney, Adelaide in Melbourne. Poleg verske vzgoje so si prizadevali tudi za obveščanje rojakov o novih priseljencih in o vključevanju le teh v novo okolje. Tisk je pomagal pri zbiranju informacij in mnenj o izseljevanju. Ker so bili založniki verskega tiska, so Slovenci leta 1952 dobili informativno revijo *Misli* za versko in kulturno življenje. Najstarejše slovensko društvo je bilo oblikovano šele leta 1954, sprva pa je nosilo ime Slovenski klub Melbourne. V naslednjem letu je pričel izhajati društveni časopis Vestnik. Društvo pa je leta 1962 izdalo tudi prvo slovensko knjigo v Avstraliji, Bronasti tolkač, ustanovljena je bila tudi društvena knjižnica. Druga slovenska društva so bila organizirana tudi v Sydneyju, Adelaidu, Brisbanu, Canberi in Wollongongu, vsako društvo pa ima tudi svoje narodne domove. Ti domovi so služili kot neke vrste obramba pred asimilacijskimi vplivi, saj so organizirali druženje izključno slovenskega prebivalstva. S tem so pripomogli k ohranjanju slovenščine, saj je ob prisotnosti avstralskega prebivalstva obvladala angleščina.⁸⁶

⁸⁵ Žaler, Jasna. »Slovenski izseljenci v Avstraliji« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, 2006, 34–53. <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Zaler-Jasna.PDF> (Dostop: junij 2019).

⁸⁶ Maver, Igor. »Slovene migrant literature in Australia.« *Acta neophilologica*, 35/1-2 (2002), 5–11.

9. Zaključek

V zadnjih 150. letih je celotno svetovno populacijo zajelo več izseljenskih valov. Nekateri so bili milejši, drugi zelo obsežni. Med vzroki za preseljevanje večinoma prevladujejo socialni vzroki. V obdobju med drugo svetovno vojno in tik po njej pa so na Slovenskem prevladali politični vzroki. Politično izseljevanje je temeljilo predvsem na nasprotovanju novemu političnemu režimu. Na podlagi nasprotovanja so se določeni posamezniki sami umaknili, mnoge pa je izgnala država. Nov dom so po zapustitvi taborišč v Avstriji in Italiji našli v Južni in Severni Ameriki ter Avstraliji. Politično izseljevanje je trajalo do petdesetih let, ko v ospredje ponovno stopi socialno izseljevanje. Zaradi slabih gospodarskih razmer v domači državi je po odprtju jugoslovanskih mej prišlo do izseljevanja po Evropi in v prekomorske države. Veliko število ljudi pa je iz južnih delov Jugoslavije prišlo tudi v Slovenijo. Ta val preseljevanja se nikoli ni popolnoma zaustavil in se kontinuirano nadaljuje še danes.

Tudi ob vstopu Slovenije v EU je priseljevanje v Slovenijo najintenzivnejše iz držav bivše Jugoslavije. Leta 2014 pa smo bili priča novemu toku migracij, predvsem so to prebivalci Iraka, Južnega Sudana, Sirije in Demokratične republike Kongo. Prebivalci teh držav so odšli zaradi notranjih konfliktov v državi in nasilja. Odnos do teh migrantov je v državah, v katere pridejo, različen. Po raziskavah javnega mnenja npr. Slovenci niso najbolj naklonjeni migrantom, vendar kljub temu ostaja mnenje, da bi se morali zavzemati za strpno, multikulturno družbo. Migracije namreč niso pojav, ki bi se mu lahko izognili, saj so se le te pojavile v vsakem zgodovinskem obdobju. Vedno bodo torej obstajali posamezniki in družbe s slabšim, podrejenim položajem. In ti posamezniki bodo storili vse, kar je v njihovi moči, da si položaj izboljšajo. Prav pa je, da jim je s strani organizacij in posameznikov ponujena pomoč, da bi bila asimilacija v novo družbo kar se da ugodna. Ne glede na raso, spol ali socialni položaj; vsi imamo pravico in si zaslužimo ugodne življenjske pogoje. Čeprav smo danes vsakodnevno priča nestrpnosti proti priseljencem in beguncem, se marsikdo ne zaveda, da bi nas lahko doletela enaka usoda. Zato bi se morali vsi učiti iz preteklih dogodkov, saj mislim, da si nihče ne želi česa podobnega doživeti na lastni koži. Slednje dobro v svoji izjavi oriše Pam Brown:

»Vse zlo tega sveta je zakoreninjeno v zmotnem ponosu – v rasi, veri ali intelektu; v napačnem prepričanju o naši večvrednosti. Naučiti se moramo poslušati – sprejeti, da

obstajajo tudi druge resnice, ki so povsem drugačne od naših, a prav tako verodostojne.»⁸⁷

⁸⁷ Exley, Helen. *365 modrosti: modra misel za vsak dan*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2017, 112.

10. Viri in literatura

Elektronski viri

- Drnovšek, Marjan. »Vzroki za izseljevanje Slovencev v zadnjih dveh stoletjih.« http://www2.arnes.si/~krsrd1/conference/Speeches/Drnovsek_slo.htm (Dostop: julij 2019, zadnjič dopolnjeno 2010).
- Yad Vashem: The return to life in the displaced persons camps, 1945–1956. https://www.yadvashem.org/yv/en/exhibitions/dp_camps/index.asp (Dostop: julij 2019).
- Generalni konzulat Republike Slovenije v Clevelandu: Slovenska skupnost v ZDA. <http://www.cleveland.konzulat.si/index.php?id=841&L=> (Dostop: maj 2019).
- Stergar, Matija. »Izguba Trsta, kot jo vidimo danes« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede UL, 2004, 28–30. <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Stergar-Matija.PDF> (Dostop: julij 2019).
- Žaler, Jasna. »Slovenski izseljenci v Avstraliji« Diplomsko delo, Fakulteta za družbene vede, 2006, 34–53. <http://dk.fdv.uni-lj.si/dela/Zaler-Jasna.PDF> (Dostop: junij 2019).
- Troha, Nevenka. »Zahodna slovenska meja med letoma 1945 in 1954.« <https://www.rtvsllo.si/zidovi/aktualno/zahodna-slovenska-meja-med-letoma-1945-in-1954/480513> (Dostop: avgust 2019).

Literatura

- Aljec, Kornelija. »Odnosi med begunci iz Jugoslavije in Unrro v Egiptu v letih 1943–1946.« Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta UL, 2013.
- Bleicken, Jochen, Kreuzkamp, Hilde. *Svetovna zgodovina: od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1976.
- Božič, Maja. »Na poti v svet: prebežniki severne meje 1945–1961.« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 413–429. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010.

- Corsellis, John. »The Slovene political emigration 1945–50.« *Dve domovini*, 7/8 (1997), 131–159.
- Crèvecoeur, John Hector. *Letters from an American farmer*. London: Davies & Davis, 1782.
- Čebulj Sajko, Breda. »Naselitev Slovencev v Avstraliji.« V: *Slovensko izseljenstvo: zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, ur: Milica Trebše – Štolfa in Matjaž Klemenčič, 259–268. Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 2001.
- Kocjančič, Cvetka. »Združevanje kanadskih Slovencev.« *Dve domovini*, 8/9 (1998), 149–160.
- Drnovšek, Marjan. »'Sramota umira počasi' Slovenska politična emigracija in politika Slovenije 1947–1990.« *Zgodovina v šoli*, 12/3–4 (2002), 13–23.
- Drnovšek, Marjan, »Izseljevanje Slovencev v Severno Ameriko.« V: *Slovensko izseljenstvo. Zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice*, ur: Milica Trebše – Štolfa in Matjaž Klemenčič, Ljubljana: Slovenska izseljenska matica, 200, 173–177.
- Drnovšek, Marjan. »Izseljevanje iz širše ljubljanske okolice 1890–1914.« Doktorska disertacija, Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1993.
- Drnovšek, Marjan. *Izseljevanje, »rakrana« slovenskega naroda: od misijonarja Friderika Barage do migracijske politike države Slovenije*. Ljubljana: Nova revija, 2012.
- Drnovšek, Marjan. »Politična emigracija in kontrola pošte v socialistični Sloveniji.« *Dve domovini*, 20/31 (2010), 135–151.
- Drnovšek, Marjan. *Pot slovenskih izseljencev na tuje*. Ljubljana: Mladika, 1991.
- Drnovšek, Marjan. »Slovensko izseljenstvo. Izseljenec: Življenjske zgodbe Slovencev po svetu.« *Zgodovina v šoli*, 12/1-2 (2003), 4–18.
- Drnovšek, Marjan, Kalc, Aleksej. »Poklicne migracije Slovencev v jugoslovanskem prostoru med svetovnjima vojnoma.« V: *Priseljevanje in društveno delovanje Slovencev v drugih delih jugoslovanskega prostora: Zgodovinski oris in sedanost*, ur. Janja Žitnik Serafin, 91–117. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

- Exley, Helen. *365 modrosti : modra misel za vsak dan*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2017.
- Ferenc, Mitja. »Posledice izselitve kočevskih Nemcev in neizvedene kolonizacije Kočevske med vojno in po njej.« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 528–551. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010.
- Genorio, Rado. »Slovenski tisk v Kanadi.« *Dve domovini*, 2/2-3 (1992), 343–351.
- Jaklitsch, Helena. *Slovenski begunci v taboriščih v Italiji 1945–1949*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Kacin Wohinz, Milica, Pirjevec, Jože. *Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000*. Ljubljana: Nova revija, 2000.
- Klemenčič, Matjaž. »Izseljenske skupnosti in ustanavljanje novih držav v vzhodni Srednji Evropi: primer Slovencev.« *Zgodovinski časopis*, 50/3 (1996), 391–409.
- Klemenčič, Matjaž. »Slovenci v Združenih državah Amerike.« *Zgodovinski Časopis*, 45/1 (1991), 107–112.
- Kramberger, Anton. »Strukturni razlogi težje zaposljivosti mladih v Sloveniji.« V: *Zaposljivost v Sloveniji*, ur. Anton Kramberger in Samo Pavlin, 107–139. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2007.
- Lukšič Hacin, Marina. *Ko tujina postane dom: resocializacija in narodna identiteta pri slovenskih izseljencih*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Lukšič Hacin, Marina. »Selitvena dinamika slovenskega prostora v zgodovinski perspektivi.« *Dve domovini*, 28/48 (2018).
- Maver, Igor. »Slovene migrant literature in Australia.« *Acta neophilologica*, 35/1-2 (2002), 5–11.
- Nared, Janez. »Slovenska povojna politična emigracija in razvoj ideje o neodvisnosti Slovenije.« *Dve domovini*, 11/13 (2001), 133–163.
- Novak, Bogdan. »Geneza slovenske državne ideje med emigracijo.« V: *Slovenci in država: zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra*

1994), ur. Bogo Grafenauer, 295–305. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1995.

- Pirjevec, Jože. »Yugoslav political emigration to Australia after World War II.« *Annales. Series historia et sociologia*, 16/1 (2006), 1–6.
- Pogačnik, Marko, »Društva slovenskih delavcev v zahodnoevropskih državah.« *Slovenski koledar '85*, Ljubljana, Slovenska izseljenska matica, 1984, 114–118.
- Repe, Božo. »Izgon (Usoda slovenskih izgnancev med leti 1941–1945).« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 245–257. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010.
- Repe, Božo. »Migracije od druge polovice 19. stoletja do danes.« V: *Migracije, Zbornik strokovnih prispevkov za mentorje zgodovinskih krožkov*, ur. Zdenko Čepič, 19–26. Ljubljana: Zveza prijateljev mladine, 2017.
- Repe, Božo. *S puško in knjigo*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015.
- Rot, Andrej. »Slovenski tisk v Argentini po drugi svetovni vojni.« *Dve domovini*, 2/2–3 (1992), 209–235.
- Svolfjšak, Petra. »Vojna - vzrok in spodbujevalka migracij.« V: *Migracije in slovenski prostor od antike do danes*, ur. Peter Štih in Bojan Balkovec, 226–243. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2010.
- Švent, Rozina. »Publicistična dejavnost slovenske emigracije po drugi svetovni vojni.« Magistrsko delo, Filozofska fakulteta UL, 1992.
- Valenčič, Vlado. »Izseljevanje Slovencev v tujino do druge svetovne vojne.« *Dve domovini*, 1/1 (1990), 43–82.
- Volk, Sandi. »Slovenska politična emigracija v Trstu do leta 1954.« *Zgodovinski časopis*, 52/1 (1992), 87–109.
- Vrečer, Natalija. *Integracija kot človekova pravica: Prisilni priseljenci iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2007.
- Žigon, Zvone. »Slovenski politični izseljenci v Argentini.« *Teorija in praksa* 33/2 (1996), 216–231.